

RAHİMCAN OTARBAYEV'İN BAŞ ADLI ROMANINDA FANTASTİK UNSURLAR ÜZERİNDEN TARİHİ HESAPLAŞMA*

HISTORICAL RECKONING THROUGH FANTASTIC ELEMENTS in
RAHIMCAN OTARBAYEV'S HEAD NOVEL

Yılmaz BACAKLI** - Yalçın ALTAY***

ÖZ

Tarih, toplumların yaşadıklarını kaydetmesi bakımından önemli bir ilmi disiplindir. İnsan hayatının akışında ortaya çıkan her türlü olay, durum ya da olgu tarihin konusu olmaktadır. Tarih; olayları, durumları ve olguları zaman, mekân ve sebep sonuç ilgisi içerisinde eğip bükmeden aktarır. Bu bakımdan duygu ve hayal gücünün tarih aktarımında yeri yoktur. Fakat tarihin merkezine oturan olay, durum ve olguların kahramanı insandır. Toplumsal ya da bireysel bir şey tarihin malı olmadan evvel insan hayatıdır. İnsan hayatının en önemli dinamiklerinden ikisi de duygu ve hayal gücüdür. Edebiyat, tarihin inkâr etmese de zorunlu olarak ihmal ettiği bu iki vasıtanın eşliğinde başka bir bakışla kimi tarihi olayları yeniden ele alabilir. Üstelik bunu tarihi kişiliklere yani fertlere kadar indirgeyerek yapmasına da bir engel yoktur.

Kazak tarihinin en netameli dönemlerinden biri olan XIX. yüzyılın ilk yarısında özellikle Rus sömürütüne karşı gerçekleştirilen halk ayaklanmalarına önderlik etmiş tarihi kişiliklerden biri de Mahambet Ötemisulı'dır. Hem şiiri hem de kılıcı ile sadece Ruslara karşı değil, yeri geldiğinde kendi yöneticilerine karşı da gereken tavrı

* Bu makale 08.10.2021 tarihinde dergimize gönderilmiş; 09.10.2021 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 30.10.2021 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atf şekli; Yılmaz Bacaklı-Yalçın Altay, Rahimcan Otarbayev'in Baş Adlı Romanında Fantastik Unsurlar Üzerinden Tarihi Hesaplaşma, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: IV (2021), Karabük 2021, s. 38-48.

ISSN 2667-7253/e-ISSN 2687-3885, DOI: 107596/katud.31122021.003

Bu makale Niğde'de 02-05 2021 tarihleri arasında düzenlenen "VIII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu"nda sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş şeklidir.

** Öğr. Gör., Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, yilmazbacakli@yaani.com, <https://orcid.org/0000-0001-6128-5482>

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, T.C. MEB Öğretmen, altayyalcin38@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1995-4309>

gösterir. Rahimcan Otarbayev "Baş" adlı romanında Mahambet Ötemisulı'nın bir kazıda bulunan başını eserinin merkez kahramanlarından biri yapar. Bu eserde zamanın yöneticisi Jengir Han ve Mahambet Ötemisulı duygu ve hayal gücü eşliğinde yazar tarafından bir kez daha karşı karşıya getirilir.

Anahtar Kelimeler: Rahimcan Otarbayev, Roman, Fantastik Roman, Mahambet Ötemisulı, Jengir Han, Kazak Tarihi, Kazak Edebiyatı.

ABSTRACT

History is an important scientific discipline in terms of recording the experiences of societies. Any event, situation or phenomenon that occurs in the course of human life is the subject of history. History transmits everything within the context of time, place and cause and effect without interpretation. Emotion and imagination have no place in historical transfer. But the hero of everything at the center of history is human. Before anything social or individual becomes history, it is human life. Two of the most important dynamics of human life are emotion and imagination. In the company of these two tools, literature can reconsider some historical events with another look. Moreover, it is possible to do this by reducing it to historical personalities.

One of the historical figures who led the popular uprisings against Russian exploitation in the first half of the XIX century, one of the most ominous periods of Kazakh history, is the Mahambet Ötemisulı. With his poetry and sword, he shows the necessary attitude not only to the Russians, but also to their own rulers. Rahimcan Otarbayev makes the head of Mahambet Ötemisulı, found in an excavation, one of the central heroes in his novel "Baş". In the work, Jengir Han and Mahambet Ötemisulı are once again confronted with emotion and imagination.

Key Words: Rahimcan Otarbayev, Novel, Fantastic Novel, Mahambet Ötemisulı, Jengir Han, Kazakh History, Kazakh Literature.

Giriş

Edebiyat esasında bütün türleriyle anlatı esaslı bir sanattır. Edebi anlatının bugün için en ideal ve uzun formu ise romandır. Başlarda bir dil adı olarak kullanılan roman kelimesi XII. yüzyıldan itibaren bir edebi tür adı olarak kullanılmaya başlar. Seçkinlerin kullandığı dil olan Latince'den halkın dili olarak adlandırılan Romancaya çevrilen anlatı eserleri olan romanlar, XVII. yüzyıla kadar manzum ya da mensur serüven veya şövalye hikâyelerinden oluşmaktadır. XVII. yüzyıldan itibaren bugünkü anlamını kazanan romanlar; şahıs kadrosu, mekân ve zamana bağlı bir şekilde kurgulanan olayların düzyazı biçiminde hikâye edildiği uzun anlatılardır¹

¹ Nurullah Çetin, *Roman Çözümleme Yöntemi*, Ankara 2017, s.66-67

Modern anlamı ile romanlar hayatı en gerçek haliyle taklit etmenin derdine düşer. Tiplerin yerini karakterler; temsili mekânların yerini gerçeğe yakın hatta gerçek mekânlar, belirsiz zaman referansları yerine hakiki tarihler; alegorik, temsili, şablon ve olağanüstü olayların yerine özgün, yaşanabilir olaylar geçer. Bir edebi tür olması bakımından kahramanlara ve olaylara dair her şey hayali olsa da romanlar, gerçek yaşamla ciddi benzerlikler gösterir². Benzerliğin oranı değişmekle birlikte kimi roman örneklerinde gerçek hayatla arasındaki farkı görmek oldukça zordur.

Modern zamanların sonrasında ortaya çıkan post modern süreçte gerçeğe tutkuyla bağlı roman türü yeniden olağanüstü hikâyeler zamanına, yani ilk hareket noktası olan romanslar çağına doğru yönelir. Fantastik bir mahiyet kazanan bu yeni roman formu; mitlere, efsanelere, halk hikâyelerine has bir düş gücüyle bilinen ve genel geçer gerçekliğin dışına çıkmayı dener³. Bu yeni romanın eski romanla ortak noktası hacmi ve kullandığı anlatı unsurlarıdır. Çalışmanın konusunu teşkil eden roman tümüyle fantastik bir roman olmamakla birlikte içerisinde fantastik unsurlar taşımaktadır. Çalışmayla amaçlanan tarihi bir roman olan eserin yazarı tarafından kullanılan fantastik unsurlarla gerçeği hangi amaçla değiştirme çabasında olduğunu anlamaktır.

Genel Olarak Kazak Hanlığı Dönemi

Geçmiş üç bin yıla dayanan Kazakistan topraklarında tarih boyunca birçok devletin egemenlik kurduğu görülür. XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar bu topraklarda hüküm süren Kazak Hanlığı, bu coğrafyada kendinden önce hüküm süren toplulukların devamı niteliğindedir⁴. Çalışmaya konu teşkil eden dönem ise Kazak Hanlığının son zamanlarını kapsamaktadır.

Kazak halkının sosyal yapısı incelendiğinde bu yapının belirli bölümlere ayrıldığı görülür. Bu bölümler; uruglar, boylar ve cüzlerdir. Aileler bir araya gelerek urugları, uruglar bir araya gelerek boyları, boyların birliktelikleri ise cüzleri meydana getirir. Bu aşamada bakıldığında en büyük birlikteliklerin cüzler olduğu anlaşılmaktadır. Kazak hanlığında tüm coğrafyada üç cüzün varlığı görülmektedir. Bunlar küçük cüz, orta cüz ve ulu cüzdür⁵. Yönetim açısından bakıldığında ise kazak toplumunda yönetici sınıfın ve sıradan halkın ikiye ayrıldığı görülür. Bu iki sınıf arasında siyasal ve hukuksal alanda belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu sınıflar, Cengiz soyundan gelen sultanlar, Ak

² Jeremy Hawthorn, , *Roman Analizi* (Çev. Ufuk Köse, Özge Gümüş, Özcan Bayrak), İstanbul 2014 ,s.21.

³ Nuran Özlük, *Türk Edebiyatında Fantastik Roman.*, İstanbul 2011,s.27.

⁴ Sabri Hizmetli, Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü. *İstem*, C.IX, S.17, s.23-43

⁵ Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, *18. Ve 19. Yüzyıllarda Kazak Türkleri Rus İşgali ve Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi*. Ankara 2018,s.8

süyek (asilzadeler), geri kalan toplum bireylerinin dâhil olduğu kara süyeklerdir⁶. Çalışmaya kaynak teşkil eden kitabın konusu olan karakterler ise küçük cüzde yer almaktadırlar.

Ebulhayr Han, XVIII. yüzyılda küçük cüz bölgesinde hâkimiyetini kurar. Aynı zaman diliminde diğer cüzler arasında birliktelik olmadığı için tüm Kazakların yönetimini ele almak noktasında rekabet söz konusudur. Bu durum en çok da bölgeyi işgal etmek için uzun yıllardır her yolu deneyen Rusların işine yarar. Cüzler arasındaki rekabet neticesinde Ebulhayr Han, bir şekilde Rus hâkimiyetine girmeyi ve bu sayede güçlenerek tek söz sahibi olmayı ister. Ancak bu isteğinden halkın ve diğer cüzlerin haberi olmaz. Kazakların çoğu çevrelerindeki diğer tehlikelerden korunmak için Rusya'ya yakınlaşmayı istemekte ancak Rus hâkimiyetine girmeye sıcak bakmamaktadır. Neticede Ebulhayr Han'ın isteği olur ve Rus yönetimi altına girilir. Ebulhayr Han'ın ölümünden sonra da yapılan anlaşmanın neticesi olarak Rusların belirleyeceği yöneticiler iş başına geçer⁷. Sonuç olarak halkın istekleri değil Rusların istekleri ön plana çıkmaya başlayınca Kazaklar arasında bu durumdan memnun olmayanlar tarafından isyanlar çıkarılır. 1823 yılında yönetime Ruslara verdiği tavizlerin yanında, kazak topraklarına getirdiği yenileşme çalışmalarıyla da bilinen Jengir Han geçer.

Rusların Kazak halkına karşı yaptıkları haksızlıklara aracı olma durumunda kalan hanların tutumlarına karşı baş gösteren ayaklanmalardan biri de Jengir Han'a karşı yapılan İsatay Taymanulı ayaklanmasıdır. İsatay Taymanulı, Küçük cüzde Kazak halkının bağımsızlığı için mücadele eden bir halk kahramanıdır. 1838 yılında Rus destekçileriyle girdiği mücadelede hayatını kaybeder⁸.

Çalışmaya konu olan kitabın başkahramanı Mahambet Ötemisulı, İsatay Taymanulı'nın en yakın arkadaşı ve destekçisidir. Ötemisulı, Taymanulı isyanında şiirleri ve deyişleriyle halkı Rus işgaline, hanların tutumlarına karşı bilinçlendirmeyi kendine vazife edinir. Şair Mahambet Ötemisulı, gençliğinde bir dönem Cihangir Han'ın hizmetinde de bulunur. Ozanlığı ve bahadırılığı ile Kazak halkının gönlünde yer eden Ötemisulı o günden bugüne halkın hafızasında yaşayan bir kahramandır⁹.

Rusların Kazak topraklarında yaptıkları haksızlıklarda destekçileri sadece hanlar olmaz. Hanların atadıkları beyler de doğal olarak yerelde Ruslar'ın hizmetinde çalışan, ayaklanmalara karşı isyancılarla birebir çatışan Rus

⁶ Aysel Erdoğan, Kazak Türklerinde İdari Yapı. *KSÜSBD*, C.XVI, S.2,2019, s.592-612

⁷ Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu,a.g.e.,s.36-44

⁸ Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu,a.g.e.,s.55-62

⁹ (<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mahambet-otemisuli>: 19.04.2021)

destekçileridir. Bunlardan biri de İsatay ve Ötemisuli' ya karşı birçok tuzak kuran, yereldeki ajanlarıyla onları sürekli takip ettiren Baymağambet isminde bir beydir. Mahambet Ötemisuli'yı gönderdiği İkilas isminde adamıyla öldürten de Baymağambet'tir¹⁰.

Rahimcan Otarbayev ve Baş Romanı:

Rahimcan Otarbayev, 19 Kasım 1956'da Kazakistan'ın Atıray Eyaleti'ne bağlı Kurmangazi şehrinde dünyaya gelir. Yükseköğrenimini şuan Rusya sınırlarındaki Yekaterinburg şehrinde bulunan Ural Pedagoji Enstitüsü Filoloji Fakültesinde tamamlar. Gazete ve dergilerde editörlük, yöneticilik gibi görevleri yerine getiren Rahimcan Otarbayev'in ulusal ve uluslararası alanda layık görüldüğü birçok ödül vardır¹¹. Kazak edebiyatında haklı bir üne sahip olan Rahimcan Otarbayev'in eserleri birçok yabancı dile çevrilir¹². Rahimcan Otarbayev 17 Şubat 2017'de hayatını kaybeder.

Rahimcan Otarbayev “Baş” romanında Sovyet resmi ideolojisinin Kazak halkına empoze etmeye çalıştığı tarihi bilgilerin aksine Kazak halk kahramanları olan Mahambet Ötemisuli ve İsatay Taymanuli'yı Kazak halkına gerçekte olduğu gibi tanıtmayı amaçlar. Fantastik öğelerin tarihi gerçekliği sunmak için kullanıldığı romanda yazar düşüncelerini Ötemisuli'nin iskeletine ait başın konuşmaları ve çağdaşlarıyla hesaplaşmaları üzerinden okurlarına aktarır. Mahambet Ötemisuli'nin başını bir sembol olarak kullanan Rahimcan Otarbayev, Kazak halkının içinden ülkelerinin bağımsızlığı için mücadele etmiş kişilerin tarihte var olduğunu halkına bildirir¹³.

Baş Romanında Fantastik Unsurlar Üzerinden Tarihi Hesaplaşma:

Tarihi olayları farklı bir pencereden okurlarına sunan Rahimcan Otarbayev, tarihte yarım kalmış gibi görünen hesaplaşmaları fantastik bir zemin üzerinden iletir. Roman, günümüz Kazakistan'ında geçmekle birlikte yukarıda sözü geçen sıra dışı ortamlarla okurları tarihi bir seyahate çıkarır. Romanın fantastik kısımlarında ağırlıklı olarak iki isim dikkati çeker. Bunlardan ilki bir arkeolojik kazıda kayıp başı bulunan Mahambet Ötemisuli'dir. Diğeri Mahambet Ötemisuli'nin yaşadığı dönemde Küçük Cüz Kazaklarının Hanı olan Jengir'dir. XIX. yüzyılın ilk yarısında bir zaman diliminde yaşayan bu iki tarihi kişiliğe bağlı olarak anılan iki isim ise Baymağambet ve İsatay Taymanuli'dir.

¹⁰ Orhan Söylemez. *Bağımsızlığa Adanan Ömür :Mahambet Ötemisuli*. Ankara 2016,s.8

¹¹ Ashat Salimoviç İmangaliyev, Kazirgi Adebıyattanuv, Tiltanuv, Maseleleri Cane Cazuvşı-Dramatuvrg Rahimcan Otarbayev Şığarmalışı Sempozyum Bildiri Kitabı içerisinde, “Rahimcan Otarbayev – Tekti Sözdin Zergeri” 2016, s.4-7

¹² Cemile Kınacı, Kazak Yazar Rahimcan Otarbayev'in Baş Romanı Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Yurdu*. S.356,2017, s.83-84.

¹³ Cemile Kınacı, a.g.e., s.84

Otarbayev romanında, bir arkeolojik kazıda Kazakların ünlü şairi ve siyaset adamı Mahambet Ötemisulı'nın başının Kazak bürokrasisinde ve halk nezdinde nasıl karşılandığı konusunu çarpıcı bir biçimde ele alır. Romanın günümüzde geçen bu kısmındaki anlam yükü, yazarın özellikle vermeyi hedeflediği mesaj, eser içerisine yerleştirilen fantastik kısımlarla öne çıkarılmak istenir. Romanda toplam dört yerde bulunan fantastik anlatı bölümü geleneksel tarih okumalarından farklı, edebiyata has bir esneklik içerisinde ele alınır. Bu çalışmada romandaki fantastik bölümlerde Mahambet Ötemisulı ve Jengir Han'ın karşı karşıya geldiği üç bölüm üzerinde durulacak, Baymağambet'in dahil olduğu kısım dikkate alınmayacaktır.

Fantastik sahnelerden ilkinde diyaloglara geçilmeden önce, Mahambet Ötemisulı'nın başının yanına sisler içerisinden gelen Jengir Han'ı okura şu şekilde takdim edilir: “Gelen, Rus hegemonyasını ilk kabul eden Jengir Han'dı. Jengir Han, nakışlı çapan giymiş, keçe kalpaklı, esmer, kartal gözlü, seyrek sakallıydı. Mahambet'e yaklaştı.”¹⁴ Burada anlatıcının üzerinden yazar, Jengir Han'ı Rus hegemonyasına boyun eğmiş biri olarak nitelendirir. Esasen bu geleneksel tarihi değerlendirmelerle örtüşen bir yaklaşımdır.

Nitekim Kazak topraklarındaki Rus hegemonyası incelendiğinde Küçük Cüz bölgesinin Rus hâkimiyetine girişinin 1731 yılında meydana geldiği görülür. Küçük Cüz bölgesindeki kazak halkının yöneticisi olan Ebulhayr Han, kurultay kararı almadan, kendine bağlı Kazaklarla birlikte Rus hâkimiyetini kabul eder. Çariçe Anna İvanova, Ebulhayr Han ve beraberindekilerin Rus tebaası sayılacağını 17 Şubat 1731 günü yayımladığı resmi yazıyla ilan eder¹⁵. Ebulhayr Han'dan sonra Küçük Cüz bölgesindeki yöneticiler Ruslar tarafından atanır. Jengir Han da bunlardan biridir. Ancak yazar, bu takdimi takip eden paragrafta okuruna, henüz bitmeyen ve kesin hükmün verilmediği bir tarihi tartışmaya tanık olacağını hissettirir. “Bilim dünyasında ispatlanan bir durumdur. Şimdi ikisi de hayali şekillere dönüşecekler. Hayattayken yaptıkları tartışmalarını, öfke ve kızgınlıklarını, sitemlerini yine tekrar edecekler.”¹⁶

Jengir ve Mahambet hayatta olmadıklarını, kendi gerçekliklerinden çok uzakta bulduklarını bilmeden konuşmaktadır. Ötemisulı'yı sükûnete davet eden Jengir ona selam vermek ve hal hatır sormak konusundaki Kazak geleneğini hatırlatınca Mahambet Ötemisulı da onu Kazaklar dışında herkesle Kazaklara karşı işbirliği yapmakla suçlar. Bu sebeple onun Kazak geleneklerine sığınamayacağını ima eder. Jengir Han başta bu ithama karşı koymaz. Dahası birçok kaynak da Ötemisulı'nın söylediği gibi Jengir Han'ın kendinden önce

¹⁴ Rahimcan Otarbayev, *Baş*. Ankara 2016, s.53

¹⁵ Ali Kafkasyalı, Bağimsızlıklarının 20. Yılında Kazakların İstiklâl Mücadelesi Tarihine Bir Bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.XII, S.1,2012,s.167-192

¹⁶ Rahimcan Otarbayev, a.g.e., s.53

atanan yöneticiler gibi, Çarlık Rusya'sının isteklerini yerine getirmede bir sakınca görmediğini söylemektedir. Ruslara yeni kaleler yapmaları için izin vermesi en önemli tavizlerinden biridir. Ayrıca tarihi kaynaklara göre halk ile olan münasebetleri de zayıflayan Jengir Han, kamu kontrolü altında olan toprakları özelleştirir ve bunun önemli bir bölümünü şahıslara devreder. Böylece halk toprakların yeni sahiplerine, hayvanlarını otlatmak için dahi kira vermek durumunda kalır.¹⁷

Bu defa dini bir yorumla Ötemisulı'yı sakinleştiren Jengir, ölümüne neden olduğu İsatay Taymanulı'nı hürmetle anar. Ötemisoğlu Jengir'in bu tavrını da sertçe eleştirir. O kahramanın kıymetinin vaktinde bilinmediğini ve bugün Jengir'in ona gösterdiği hürmetin samimiyetsiz ve anlamsız olduğunu ima eder¹⁸. Jengir'in Taymanulı'nı hürmetle anması geleneksel tarihi bilgilere göre oldukça şaşırtıcıdır. Çünkü arazi problemlerinin derinleşmesi, toplatılan verginin bir zulme dönüşmesi, topraklara türlü bahanelerle el konulması, yöneticiler arasındaki çekişmeler gibi durumlar nedeniyle İsatay Taymanulı Mahambet Ötemisulı ile birlikte 1836'da Jengir Han'a karşı isyan eder. İsatay Taymanulı bu haklı isyan süresince Jengir Han'a defalarca toplu dilekçe verir. Sorunların çözümü konusunda her şeye rağmen onu muhatap olarak kabul eder. Fakat bu çabaları her defasında boşa çıkar. Jengir Han Taymanulı'nı kendine bağlı Kazaklar dışında Rus ve Kazaçi kuvvetleriyle ortadan kaldırmak için birçok girişim de bulunur. Nihayet 12 Temmuz 1838 tarihinde yine bir mücadele sırasında İsatay Taymanulı hayatını kaybeder¹⁹. İsatay Taymanulı; Mahambet Ötemisulı'nın itirazını haklı çıkaracak şekilde ölüm emri bizzat Jengir tarafından verilen bir kahramandır.

Jengir bu ilk kısımda sürekli alttan alır ve Mahambet Ötemisulı ile uzlaşmaya çalışır. Onun kendisini suçlamalarına doğrudan cevap vermek yerine empati ve telkin yoluyla anlaşmaya çabalar. Bu sahneden anlaşıldığı kadarıyla yazar, Jengir Han'ın Mahambet Ötemisulı tarafından vaktinde yeterli ve doğru anlaşılmadığı kanaatindedir. Karşılıklı söylenenlerin cevapsız bırakılması en azından her iki tarafında hatalı olduğu yanların bulunduğunu ima etmek için olmalıdır.

Dahası bu kısımda yapıcı olan Jengir'dir. Dışarıdaki düşmana karşı birlik olmanın ve birlikte bir irade ortaya koymanın önemli olduğunu vurgular. Mahambet'i halkı boş yere galeyana getirmekle ve kibirli davranmakla suçlar. Onun kibri ve duygusallığı sebebiyle gerçekçi kararlar alamadığını düşünür.

¹⁷ Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu, a.g.e., s.56

¹⁸ Rahimcan Otarbayev, a.g.e., s.54

¹⁹ C. K.Kasimbayev, Kazakistan'ın Çarlık Rusyası Hakimiyetine Girmesi Esnasında Milli Kurtuluş Mücadelesi. (Çev. Abdulvahap Kara). *Eski Devirden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. İstanbul 2013, s.293-300.

Yazar, tarih kitaplarında rastlanmayacak bir biçimde iki tarihi kişiliğin hesaplaşması üzerinden kendi değerlendirmelerini okura aktarır. Dahası bu tekniği kullanarak görüşlerini en ideal biçimde meşrulaştırır.

İlk kısmın en çarpıcı değerlendirmesi Jengir'in Mahambet'in Han olması durumunda nasıl davranacağını sorguladığı bölümdür. Burada romanın diğer kısımlarıyla da tutarlı bir biçimde Kazak halkı itham edilir. Buna göre Kazak halkı kararsızdır ve hayrı olmayan işlerle meşguldür. Mahambet halk tarafından adeta kullanılmaktadır. Jengir'i endişelendiren de Mahambet ile karşı karşıya gelmektir. Bu durumda ikisinden birinin kaybetmesi mukadderdir. Bu durumda ya Jengir halkın bedduasını alacak ya da Mahambet Çarlığın öfkesine hedef olacaktır. “Bu Kazak halkının Hanı sen olsaydın ne iyilik yapardın? Karara bağlanamayan sözüne mi dikkat ederdin, hayrı olmayan işine mi dikkat ederdin? Seni yok etsem, halkın bedduasını alırım; sen beni yok etsen, padişahın kırgınlığına sebep olursun.”²⁰

Fantastik bölümlerdeki diyalogların tamamında ağırlıklı olarak konuşan Jengir'dir. İlk bölümde de durum farklı değildir. Mahambet'in halkı adına giriştiği mücadelenin “Kara ormana karşı çıkmak” kadar anlamsız ve “eğri boynuzlu öküzün inadı” kadar temelsiz olduğunu savunur. Mahambet'in kendisini Allah'a ve halka bir söz verdiği sözden Han istedi diye dönmeyeceğini, gerekirse bu yolda öleceğini söyleyerek savunmasını umursamaz. Jengir'e göre Mahambet hiçbir zaman doğru yolda olmamıştır. Üstelik başına gelecekleri göremeyecek kadar da basiretsizdir. Buna karşılık kendi durumunun zorluğunun da farkındadır. Gençliğinde yanında yetiştirdiği Mahambet'i ezmeyi kafasına koymakla beraber bunun kendisine ciddi bir maliyetinin olacağını da bilir. “Bir yanım ateş, bir yanım uçsuz uçurum.”²¹

Otarbayev'in romanındaki diğer üç fantastik kısımda birinci bölümün devamı niteliğindedir. Diğer bölümlerde de Jengir Han, romanın adına ithaf edildiği şair ve kahraman Mahambet Ötemisulü'ya göre daha baskın bir karakterdir. Jengir, gençleri boş yere ölüme sürüklediğini söylediği Mahambet Ötemisulü'nün İdil ve Jayık ırmakları arasındaki toprakların halkın elinden alınmasına karşı mücadele edeceğini söylemesine oldukça sinirlenir. O toprakların bizzat atası Bökey Han tarafından Ruslardan kiralandığını, dolayısıyla bu topraklarda bir başkasının hak iddia etmesinin doğru olmadığını hatırlatır. Sonra bir Han olarak Kazak halkı için karısı Fatima Totaş ile birlikte yaptıklarını ardı ardına sıralar. Hiçbir ayırım gözetmeksizin tüm Kazak çocuklarının eğitim aldığı ilk okulları ve ilk eczaneyi kendisinin açtığını söyler. Bulaşıcı hastalıklar artınca halkı için doktor getirdiğini, ekonomik sistemin temelini atıp banka

²⁰ Rahimcan Otarbayev, a.g.e., s.54

²¹ Rahimcan Otarbayev, a.g.e., s.54

kurduğunu, posta teşkilatını açtığını, tarımla ilgili ilk adımları attığını, Kazak mallarının değerinde satılması için fuarlarda halkın tezgâh açmasını sağladığını vurgular. Karısı Fatima Totaş'ın kız lisesi açtığını, kadınlara okuma, el sanatları hatta hanımlık eğitimi verdiğini söyler²².

Mahambet onun suçlamaları ve açıklamaları karşısında yazar tarafından bilinçli olarak çaresiz bırakılır. Mücadelesinin bir tür inatlaşma olduğu intibahı okurda yerleşik bir duygu haline gelir. Nitekim Mahambet Jengir'in bütün söylediklerini kabul ettikten sonra tek cümlelik bir cevapla yetinir. "Yine de savaşımdan rahat edemeyeceğim!" Bu tam acziyet ve teslimiyet halidir. Yazarın tüm eseri adına kurguladığı Mahambet Ötemisuli'nin eserin merkez karakterlerinden biri bile olmayan Jengir Han tarafından böyle hırpalanması esasında doğrudan Mahambet'i suçlamak için değildir. Eserin genel iddiasından hareketle yazarın hedefinin Mahambet'i kendi kuru inatları uğruna kullanan ve kendisine hizmet edenlere karşı nankörlük etmeyi alışkanlık haline getiren Kazak halkını suçlamak olduğu değerlendirilebilir. Öyle ki yazar Mahambet Ötemisuli'nin de Kazak halkının nankörlüğünün kurbanlarından biri olduğu kanaatinde. Jengir yine yazar adına Kazak halkı hakkındaki hükmü verir. "O zaman üstün düşüncelerime katılamayan sizlerdedir suç. Avam Kazaklarda!"²³

Fantastik bölümlerdeki Jengir Mahambet hesaplaşmasının son kısmında Mahambet Jengir'i atalarının yolundan ayrılmakla, halkına adaletsiz davranmakla ve onları korkutarak yönetmekle suçlar. Jengir bu son kısımda da verdiği cevaplarla baskın karakterdir. Ona göre Mahambet kendisini kıskanmaktadır ve bütün cesaretine rağmen ürkek koyunlar gibi davranmaktadır. Jengir burada da diğer bölümlerde olduğu gibi Mahambet yerine onun liderlik ettiği Kazak halkını nankörlük etmekle suçlar.

"Hey Kazak, sana hükmeden yöneticinin ardında güzel ismi yaşamaz. Çıplak araziye çiçek yetişir diye sulamıştım, o da üzerimi kirletecek balçığa dönüştü. Mahambet, şu Kazaklardan iyi olsan da duyacağım tek şey sülalene lanettir, kötü olsan da duyacağın tek şey sülalene lanettir."²⁴

Rahimcan Otarbayev, romanındaki fantastik bölümlerde iki tarihi kişiliği tarih kitaplarından farklı olarak duygusal bir şekilde ve hayal gücü ile inşa edilmiş bir atmosferde karşı karşıya getirir. Kapanmamış tarihi bir hesaplaşma biçimindeki bu karşılaşmada her iki tarafın iddiası da esasında tarihi gerçekliklerle tutarlı biçimde verilir. Ancak Mahambet Ötemisuli ve İsatay Taymanuli'nin önderlik ettiği halk hareketinin ortaya çıkış dinamiklerine çok sınırlı olarak değinilir. Dahası hareketin varlık sebebi olan halk, Jengir üzerinden

²² Rahimcan Otarbayev, a.g.e., s.62-63

²³ Rahimcan Otarbayev, a.g.e., s.63

²⁴ Rahimcan Otarbayev, a.g.e., s.142

hedef alınarak ağır bir biçimde suçlanır. Kararsız, hayırsız ve nankör olmakla itham edilen Kazak halkının o dönemdeki ekonomik sömürü düzenine karşı çıkışı neredeyse anlamsızlaştırılır. Bu değerlendirme oldukça subjektiftir. Halk adına konuşan ve kitabın da başkahramanı olan Mahambet ise daha çok Jengir'i onaylamak için kullanılır. Öte yandan kitabın fantastik bölümleri dışındaki kısımlarda da halkın kendisi adına mücadele eden Mahambet Ötemisuli'nin hatırasına gösterdiği kayıtsızlık da Jengir'in bu bölümde söylediklerini destekleyecek bir şekilde verilir.

Jengir Han karakteri eserde oldukça net bir biçimde öne çıkarılır. Özellikle onun Kazak toplumunun hayatına getirdiği bilimsel yeniliklere ve devlet idaresini sistemli hale getirme çabasına vurgu yapılır. Bu anlamda halktan gelen bir talep ya da doğal bir ihtiyaçla değil, halka rağmen yaptığı yenilikler üzerinden Jengir kahramanlaştırılır. Bu tarihi hesaplaşmada yazar, yönetici zümrenin Ruslarla yaptığı işbirliğinin de zorunlu ve gerekli olduğunu ima eder. Hatta bu işbirliğinden kaçınmanın kuru bir inat ve boş bir çaba olduğu kanaatinde. Doğrusu bu değerlendirme, genel tarihi değerlendirmelerden oldukça farklı bir değerlendirmedir. Yazar edebiyatın duygu ve hayal gücü imkânını kullanarak tarihi olayları ve kişilikleri birinin aleyhine diğersinin lehine olacak şekilde yeniden düzenlemektedir.

Söz konusu eser bir roman olduğu için yazarın tarihi yeni baştan düzenlemesinin doğru ya da yanlış olduğunu tartışmak anlamsızdır. Fakat edebi metinlerin tarihi metinlere dönük algıyı da doğrudan etkilediği bilinen bir gerçektir. Bu açıdan eserin fantastik bölümlerde ortaya koyduğu hesaplaşma çabasının genel tarih anlayışını etkilemeye dönük bir amacının bulunduğu söylenebilir.

SONUÇ

Edebiyat çoğu zaman tarihi olayları, durumları ya da kişileri merkeze alan anlatı eserleri üretebilir. Özellikle hikaye ve roman türünde bunun yaygın örneklerini görmek mümkündür. Fakat edebiyatın konu edindiği tarihi olay durum ya da kişileri ele alırken tarih bilimine özgü sorumluluklardan uzak bir tarzda hareket etme imkanı vardır. Yazar tarihi malzemeyi gerçekten hareketle de olsa kendi duygu, düşünce ve hayal gücünün etkisinde yeniden şekillendirebilir. Bu durumda ortaya çıkan eserin bir tarihi metin değil, bir edebi metin olduğu aklıdan çıkarılmamalıdır.

Rahimcan Otarbayev'in "Baş" romanında da Kazak tarihinin önemli kişiliklerinden ikisi olan Mahambet Ötemisuli ve Jengir Han karşı karşıya getirilir. Yazar olan biteni aktaran tarih kitaplarından farklı olarak tasvir ve diyaloglar üzerinden bu tarihi kişiliklerden Jengir'i daha çok ön plana

çıkarmaktadır. Kitap her ne kadar Mahambet Ötemisuli'ya adanmışsa da merkez kahramanın en zayıf olduğu kısımlar yazarın bu iki tarihi kişiliği buluşturduğu fantastik kısımlardır. Bu fantastik bölümlerde Otarbayev, Jengir Han'ın Kazak halkının modernleşme sürecine verdiği katkının altını çizer. Buna karşılık onun Ruslarla yaptığı işbirliğine, toprak konusundaki adaletsiz uygulamalarına karşı isyan eden Mahambet Ötemisuli'nın halk tarafından manipüle edildiği intibai uyandırır. Bu kısımlarda Jengir ve Mahambet farklı sebeplerle mağdurken onları mağdur edenin de Kazak halkı olduğu hissettirilir. Buna göre Kazak halkı, kararsız, hayırsız işlerle meşgul, kuru inat sahibi, nankör bir gürühtür. Bu anlatım genel tarihi anlatımlardan oldukça farklıdır. Hesaplaşmanın iki kahramanın diyalogu üzerinden gerçekleşmesi ve Jengir'in tezinin kazanması özellikle sağlanmış gibidir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Yesevi Üniversitesi. (2018). *Muhambet Ötemisuli*. Elde Edilme Tarihi:19/04/2021, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mahambet-otemisuli>.
- Çetin, Nurullah (2017). *Roman Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Erdoğan, Aysel (2019). Kazak Türklerinde İdari Yapı. *KSÜSBD*, C.XVI, S.2, s.592-612
- Hawthorn, Jeremy (2014). Roman Analizi. (Çev. Ufuk Köse, Özge Gümüş, Özcan Bayrak). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Hekimoğlu, Vecihi Sefa Fuat (2018). *18. Ve 19. Yüzyıllarda Kazak Türkleri Rus İşgali ve Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Hizmetli, Sabri (2011). Kazak Ulusu ve Kazak Tarihi Üzerine: Dünü ve Bugünü. *İstem*, C.IX, S.17, s.23-43
- İmangaliyev, Ashat Salimoviç (2016). Kazirgi Adebıyattanuv, Tiltanuv, Maseleleri Cane Cazuvşı-Dramatuvrg Rahımcan Otarbayev Şığarmalışı Sempozyum Bildiri Kitabı içerisinde, "Rahımcan Otarbayev – Tekti Sözdin Zergeri", s.4-7. Oral-Kazakistan.
- Kafkasyalı, Ali (2012), Bağımsızlıklarının 20. Yılında Kazakların İstiklâl Mücadelesi Tarihine Bir Bakış. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C.XII, S.1, s.167-192
- Kasımbayev, C. K. (2013). Kazakistan'ın Çarlık Rusyası Hakimiyetine Girmesi Esnasında Milli Kurtuluş Mücadelesi. (Çev. Abdulvahap Kara). *Eski Devirden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar*. İstanbul: Selenge Yayınları, s.282-312.
- Kınacı, Cemile (2017). Kazak Yazar Rahımcan Otarbayev'in Baş Romanı Üzerine Bir Değerlendirme. *Türk Yurdu*. S.356, s.83-84.
- Özlük, Nuran (2011) *Türk Edebiyatında Fantastik Roman*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Otarbayev, Rahımcan (2016). *Baş*. Ankara: Bengü
- Söylemez, Orhan. *Bağımsızlığa Adanan Ömür :Mahambet Ötemisuli*. Ankara: Bengü.
- Ahmet Yesevi Üniversitesi (2018), *Muhambet Ötemisuli*. Elde Edilme Tarihi:19/04/2021, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/mahambetotemisuli>.